

УДК 342.731:341.3(477)

DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2026.1.33.111-125>

ПРИМУСОВА ПЕРЕРЕЄСТРАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Котилко Ярослав*

*доктор філософії з державного управління, заступник начальника Відділу юридичного забезпечення та правової аналітики Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (м. Київ, Україна) ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3870-5431>

Метою дослідження є комплексний порівняльно-правовий аналіз механізму примусової перереєстрації релігійних організацій на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України – Автономній Республіці Крим, окремих районах Донецької та Луганської областей, а також на додатково захоплених регіонах після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року – з метою виявлення правових підстав, адміністративних інструментів та наслідків цього механізму для різних конфесій. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення нормативно-правового регулювання державно-релігійного регулювання в Україні (Закон № 987-XII 1991 р.) та Російської Федерації (ФЗ № 125-ФЗ 1997 р. та «пакет Яровой» 2016 р.) за такими параметрами: умови реєстрації, підстави відмови, правовий статус незареєстрованих громад, санкції за діяльність без реєстрації. Формально-юридичний метод використано для аналізу статті 43 Гаазького положення 1907 року, статті 64 IV Женевської конвенції 1949 року, статті 18 МПГП та статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у контексті їх застосування до окупаційних реєстраційних практик. Системно-аналітичний метод дозволив реконструювати алгоритм перереєстрації як чотириступеневу репресивну систему. Контент-аналіз спрямований на виявлення повторюваних патернів порушень у звітах USCIRF, Forim 18, Моніторингової місії ООН та матеріалах Харківської правозахисної групи за 2014–2026 роки. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від анексії Автономної Республіки Крим у березні 2014 року до 1 квітня 2026 року. У результаті дослідження встановлено, що перереєстрація є цілеспрямованим державним механізмом ліквідації релігійного різноманіття, що забезпечує монопольне становище Руської православної церкви на окупованих територіях. Механізм реалізується через систему непереборних правових бар'єрів, адміністративний тиск, озброєні рейди під час богослужінь, кримінальне переслідування та депортацію духовенства, що грубо порушує норми IV Женевської конвенції та статтю 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. За роки окупації з Криму витіснено або примусово закрито понад 1 200 релігійних організацій; баптисти та п'ятидесятники на Донбасі втратили близько 95 % громад. У статті запропоновано концептуалізацію примусової перереєстрації релігійних організацій як механізму окупаційної селективної правосуб'єктності, що перетворює реєстраційну процедуру на інструмент допуску або витіснення релігійних громад залежно від їхньої лояльності, конфесійної прийнятності та готовності діяти в межах правового порядку держави-окупанта. Отримані результати можуть бути використані для формування доказових баз у міжнародних судових інстанціях, розробки реституційних позовів щодо захопленого майна релігійних організацій, а також для вдосконалення державної моніторингової політики у сфері свободи совісті на окупованих територіях.

Ключові слова: примусова перереєстрація, релігійні організації, свобода совісті, окуповані території, Крим, Донбас, РПЦ, міжнародне гуманітарне право, Росія, свобода віросповідання.

© Котилко Я., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Котилко Я. Примусова перереєстрація релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях України. *Art of Justice*. Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2026. Вип. 1 (33). С. 111-125. DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2026.1.33.111-125>

Постановка проблеми

Право на свободу совісті та віросповідання є одним із фундаментальних конституційних прав людини, закріплених у статті 35 Конституції України, статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також статті 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Тимчасова окупація частини державної території України поставила мільйони мешканців цих регіонів перед принциповим

питанням: чи зможуть вони реалізовувати це право в умовах, коли окупаційна влада поширює на захоплені землі правову систему держави-агресора.

Починаючи з анексії Автономної Республіки Крим у 2014 році, Росія послідовно впроваджує на окупованих територіях власне законодавство про свободу совісті та релігійні об'єднання. Серцевиною цього процесу є механізм перереєстрації – вимога до всіх релігійних організацій, легально існуючих за нормами права України, отримати новий реєстраційний статус відповідно до законодавства Російської Федерації або втратити будь-які правові підстави для діяльності. Після 24 лютого 2022 року цей механізм поширився на Запорізьку, Херсонську та частини Донецької і Луганської областей, охопивши сотні додаткових громад.

Незважаючи на системний характер та масштаб порушень, практика примусової перереєстрації залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній правовій науці як самостійний правовий феномен. Відсутність системного аналізу ускладнює формування доказових баз для міжнародних судових інстанцій та реституційних позовів щодо захопленого майна релігійних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У міжнародній академічній літературі важливим контекстом для цього дослідження є праці, присвячені російській моделі державно-релігійного регулювання та ролі Російської православної церкви у політичній системі РФ. Зокрема, Дж. Фейган аналізує еволюцію російської релігійної політики після комунізму та поступове обмеження свободи релігійних меншин (Fagan G., 2013); М. К. Грін пов'язує сучасні загрози релігійній свободі в Росії із Законом 1997 року, антиекстремістським законодавством і «пакетом Ярової» (Green M., 2024); Н. Белякова і Т. Кьольнер показують, як антикультува риторика, захист «традиційних релігій» і обмеження місіонерства формують умови для дискримінації релігійних меншин (Beliakova N. and Köllner T., 2023). Окреме значення має дослідження К. Штокль, у якому розкрито процес політичного зближення Московського патріархату з російською державою та роль РПЦ у легітимзації війни проти України (Stoeckl K., 2024). Український контекст релігійного плюралізму й політики належності доцільно розглядати з урахуванням праці К. Ваннер, яка показує зв'язок релігійних практик із питаннями громадянської, культурної та політичної ідентичності в Україні (Wanner C., 2022).

Важливу емпіричну базу дослідження становлять доповіді Інституту релігійної свободи. У звіті 2022 року «Russian Attacks on Religious Freedom in Ukraine» задокументовано факти обстрілів, руйнування, пограбування релігійних об'єктів, нападів на релігійних діячів, а також проаналізовано стан релігійної свободи в окупованому Криму. У звіті 2024 року «The Impact of the Russian Invasion on Faith-Based Communities in Ukraine» оновлено дані щодо впливу російської агресії на релігійні громади та масштаби руйнування релігійної інфраструктури. Ці матеріали важливі не лише як правозахисна аналітика, а й як систематизована джерельна база для виявлення повторюваних патернів окупаційного контролю над релігійними організаціями.

Постановка завдання

Завданням цієї наукової статті є комплексний аналіз механізму примусової перереєстрації релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях України: виявлення нормативно-правових підстав, адміністративних інструментів та фактичного алгоритму застосування, а також визначення відповідності цих заходів нормам

міжнародного гуманітарного права з метою формулювання конкретних правозахисних рекомендацій для органів державної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз практики перереєстрації релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях України дозволяє кваліфікувати цей механізм не як адміністративну процедуру, а як інструмент окупаційного правового контролю над релігійним простором. Його дія полягає не у повному усуненні всіх релігійних громад, відмінних від Московського патріархату, а у встановленні селективного фільтра допуску до легального існування. На окупованій території запроваджується нормативна база держави-окупанта, несумісна з попереднім українським правовим режимом свободи совісті. Встановлюються складні або фактично нездоланні бар'єри для набуття правосуб'єктності, а нездатність чи відмова громади пройти таку процедуру перетворює її на «незаконну» в очах окупаційної адміністрації, що відкриває шлях до штрафів, обшуків, рейдів, арештів, депортацій духовенства та вилучення культового майна. У такий спосіб перереєстрація функціонує як механізм селективного звуження релігійного плюралізму: у правовому полі залишаються переважно ті релігійні структури, які демонструють лояльність до окупаційної влади, погоджуються на встановлені нею правила або інтегруються в контрольований Російською Федерацією церковно-адміністративний простір.

У межах цього дослідження зменшення релігійного плюралізму вимірюється не лише кількісним скороченням громад, а за сукупністю інституційних індикаторів: 1) втрата або неможливість набуття правосуб'єктності; 2) втрата доступу до культових споруд і майна; 3) заборона або обмеження публічних богослужінь; 4) криміналізація місіонерської діяльності; 5) примус до зміни юрисдикційного підпорядкування; 6) арешти, депортації або витіснення духовенства; 7) надання нормативних чи адміністративних переваг одній конфесійній структурі.

Відправною точкою для розуміння масштабу правового зламу є характеристика попереднього правового режиму. До окупації в Криму та підконтрольних Україні частинах Донецької і Луганської областей діяв Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-XII¹, що вирізнявся підкреслено ліберальним характером. Реєстрація громади не була обов'язковою умовою її існування – вона надавала певні переваги у сфері цивільно-правових відносин, зокрема право мати банківські рахунки та укладати угоди щодо майна, однак не обумовлювала право на саму релігійну діяльність. Для отримання статусу юридичної особи достатньо було десяти повнолітніх засновників без будь-яких вимог щодо тривалості існування громади або її конфесійної приналежності до «традиційних» релігій. Підстави для відмови у реєстрації були суворо обмежені й вичерпно перелічені у законі, що унеможливлювало відмову з розпливчастих ідеологічних міркувань. Нарешті, закон не передбачав жодних ієрархічних вимог: громада могла існувати незалежно, без підпорядкування будь-якому релігійному центру. Станом на початок 2014 року у Криму діяло понад 2 083 зареєстровані релігійні організації, серед них близько 1 007 ісламських, 535 православних та майже 500 протестантських громад (Харківська правозахисна група, 2025) – строката конкурентна релігійна палітра, характерна для демократичного суспільства.

¹ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

Із встановленням окупаційної адміністрації набрав чинності Федеральний закон Російської Федерації № 125-ФЗ «Про свободу совісті та релігійні об'єднання»¹, який запровадив принципово інший підхід. Вже у преамбулі цього закону православ'я, іслам, іудаїзм та буддизм визнаються такими, що «становлять невід'ємну частину історичної спадщини народів Росії», – тим самим ще до будь-яких конкретних норм формується нормативна ієрархія між «традиційними» та «іншими» релігіями. Ключовим обмежувачем стало так зване «правило 15 років»: організація, що не може підтвердити свою діяльність на території Росії упродовж щонайменше п'ятнадцяти років, позбавляється статусу юридичної особи і може існувати лише як «релігійна група» – без права орендувати приміщення або набувати майно, наймати персонал, запрошувати іноземних священнослужителів, видавати чи поширювати релігійну літературу, відкривати банківські рахунки. Для більшості кримських громад, заснованих після 1997 року, – тобто для переважної більшості протестантських, євангельських і частини мусульманських організацій – цей бар'єр виявився абсолютно непереборним: вони просто не могли мати п'ятнадцятирічної присутності на «російській» території, оскільки Крим нею ніколи не був.

Арсенал репресивних інструментів суттєво розширили поправки, відомі як «пакет Яровой» (Федеральний закон № 374-ФЗ від 6 липня 2016 року)². Вони криміналізували «місіонерську діяльність» без спеціального дозволу, під визначення якої підпадає будь-яке поширення релігійних переконань, включно з особистою бесідою про власну віру. Також заборонили проведення релігійних заходів поза «спеціально відведеними місцями», внаслідок чого молитва у приватному будинку або служіння у найнятому офісі стали потенційно кримінальними діями. На підставі статті 5.26 КоАП РФ окупаційна влада масово накладала штрафи на пасторів та священнослужителів за проведення богослужінь у незареєстрованих громадах. Самостійним репресивним механізмом слугував Федеральний закон «Про протидію екстремістській діяльності», що дозволяє визнавати будь-яку релігійну організацію «екстремістською» на підставі розмитих формулювань. У 2017 році цей механізм було задіяно щодо Свідків Єгови: рішення Верховного суду РФ прирівняло будь-яку участь у їхніх богослужіннях до кримінального злочину.

Механізм перереєстрації запрацював у Криму відразу з 2014 року. Окупаційна адміністрація встановила дедлайн – 1 січня 2016 року, по спливу якого організації, що не пройшли перереєстрацію, автоматично позбавлялися будь-якого правового статусу. Фактичний алгоритм перереєстрації передбачав чотири послідовні бар'єри, кожен із яких сам по собі міг стати нездоланим. По-перше, всі заявники мали бути громадянами Російської Федерації, тоді як у 2014–2015 роках переважна більшість мешканців Криму відмовилася від окупаційних документів, – отже, свобода совісті ставилася в пряму залежність від лояльності до окупаційної влади. По-друге, заявки проходили подвійну «фільтрацію» – спочатку через регіональне відділення Міністерства юстиції РФ у Сімферополі, а потім на федеральному рівні в Москві, де відмовляли без обґрунтування або з посиланням на «невідповідність традиційним релігійним цінностям». По-третє, неправославні організації могли зареєструватися виключно як місцевий осередок загальноросійської централізованої структури, що для протестантів, євангелістів і католиків означало зміну не лише юридичної адреси, а й релігійного підпорядкування, статуту і нерідко – богословської позиції. По-четверте, «правило 15 років» автоматично блокувало реєстрацію будь-яких громад, заснованих після 1997 року (Харківська

¹ Федеральний закон Російської Федерації від 26 вересня 1997 р. № 125-ФЗ «Про свободу совісті та релігійні об'єднання».

² Федеральний закон Російської Федерації від 6 липня 2016 р. № 374-ФЗ («Пакет Яровой»)

правозахисна група, 2025). У підсумку з понад 1 500 громад, що мали юридичний статус за українським законом, перереєстрацію за нормами РФ пройшли лише близько 400, тоді як понад 1 100 громад було ліквідовано або витіснено з правового поля (USCIRF, 2024).

Аналіз становища окремих конфесій унаочнює, що цей процес мав не хаотичний, а цілеспрямований характер. З 45 парафій Православної церкви України, що існували в Криму на початку 2014 року, до липня 2024 року не залишилося жодної – останній храм ПЦУ в окупованому Криму було знесено. Українська греко-католицька церква, заборонена Кремлем ще вісімдесят років тому, була змушена діяти не як окрема українська церковна структура, а фактично під «парасолькою» Римо-Католицької церкви або під назвою «Католицька церква візантійського обряду», втрачаючи власну канонічну ідентичність. Духовне управління мусульман Криму опинилося перед вибором між підпорядкуванням лояльному до Москви «Таврійському муфтіату» або визнанням «екстремістським», а Меджлис – представницький орган кримськотатарського народу – у 2016 році заборонено як «екстремістську організацію», що позбавило кримських татар їхнього представницького органу і підготувало ґрунт для переслідування пов'язаних з ним релігійних і громадських структур. Усі 23 конгрегації Свідків Єгови в Криму з 2017 року позбавлено права на діяльність (U.S. Department of State, 2019).

Окремого значення для розуміння цілеспрямованості описаних процесів набуває не лише аналіз наслідків перереєстрації, а й оцінка дій тих релігійних інституцій, які отримали від цієї політики найбільші переваги. У цьому контексті Російська православна церква виступає не просто пасивним спостерігачем трансформації релігійного поля на окупованих територіях, а одним із її інституційних бенефіціарів. Це проявляється не лише у фактичному збереженні або розширенні можливостей діяльності структур Московського патріархату, а й у поступовому адміністративному включенні окупованих українських територій до церковно-юрисдикційного простору РПЦ.

Рішенням Священного синоду РПЦ від 7 червня 2022 року Джанкойську, Сімферопольську та Феодосійську єпархії було прийнято у безпосереднє канонічне й адміністративне підпорядкування Патріарху Московському і всієї Русі та Священному синоду РПЦ, а на території Криму і м. Севастополя утворено Кримську митрополію. Важливо, що це рішення було ухвалене не як нейтральна пастирська дія, а в умовах тривалої окупації Криму, коли значна частина інших релігійних громад уже була витіснена з легального поля або позбавлена можливості діяти у звичному правовому режимі. Отже, паралельно з обмеженням правосуб'єктності нелояльних або небажаних громад відбувалося формальне зміцнення юрисдикційної присутності Московського патріархату на окупованій території.

Рішенням Священного синоду РПЦ від 13 жовтня 2022 року Ровеньківську єпархію було прийнято у безпосереднє канонічне й адміністративне підпорядкування Патріарху Московському і всієї Русі та Священному синоду РПЦ. Таким чином, РПЦ не лише пристосовувалася до нової окупаційної реальності, а й використовує її для розширення власної адміністративної юрисдикції. У поєднанні з практикою перереєстрації, яка створювала дискримінаційні бар'єри для протестантських, українських православних, греко-католицьких, мусульманських та інших громад, такі рішення свідчать про асиметричний характер окупаційного релігійного режиму: одні релігійні структури втрачали правосуб'єктність, майно й можливість публічного служіння, тоді як структури Московського патріархату отримували нормативні та адміністративні переваги.

Адміністративне розширення юрисдикції Московського патріархату на окуповані території супроводжувалося відповідною ідеологічною риторикою. У проповіді 6 березня

2022 року Патріарх Кирил заявив, що війна має не лише фізичне, а й «метафізичне» значення, тим самим переводячи політичний і воєнний конфлікт у площину сакралізованого протистояння (Московський патріархат, 2022). У виступі 26 лютого 2023 року він прямо назвав Донбас «форпостом Русского мира» і «форпостом России» (Московський патріархат, 2023). Такі висловлювання свідчать, що окуповані території України в риторичі найвищого керівництва РПЦ осмислюються не як простір збереження довоєнного релігійного плюралізму, а як частина російського цивілізаційного і церковно-політичного простору. У цьому контексті примусова перереєстрація релігійних організацій постає не як нейтральна адміністративна процедура, а як механізм селективного допуску до легального існування тих громад, які є сумісними з окупаційним правовим порядком та ідеологією «русского мира».

Найбільш програмного характеру зазначена логіка набула у Наказі XXV Всесвітнього російського народного собору «Настоящее и будущее Русского мира». Цей документ був затверджений 27 березня 2024 року в Москві під головуванням Патріарха Московського і всієї Русі Кирила як глави Всесвітнього російського народного собору та визначений самим Собором як програмний документ, адресований органам законодавчої і виконавчої влади Російської Федерації. У ньому російська агресія проти України подається не як порушення міжнародного права, а як етап національно-визвольної боротьби російського народу, спрямований на захист його цивілізаційної, релігійної, національної та культурної ідентичності. Окремо в документі використано релігійно-сакралізовану лексику, зокрема поняття «священної війни» та захисту «єдиного духовного простору Святої Русі» (Всесвітній російський народний собор, 2024).

Наказ прямо поширює концепт «русского мира» на територію сучасної України. У документі стверджується, що після завершення війни вся територія сучасної України має перебувати у зоні виключного впливу Росії, а існування на цій території політичного режиму, ворожого Росії, має бути повністю виключене.

Відтак реєстраційна політика окупаційної влади не може розглядатися ізольовано від ідеології «русского мира»: вона функціонує як практичний механізм відбору тих релігійних спільнот, які є сумісними з моделлю «русского мира», та витіснення тих громад, які зберігають українську, автономну або нелояльну до окупаційної влади ідентичність.

У цьому сенсі ліквідація або витіснення релігійної громади означає не лише припинення діяльності юридичної особи. З огляду на підхід К. Ваннер, релігійні інституції в Україні слід розглядати також як простори належності, у яких перетинаються віра, пам'ять, громадянська ідентичність і публічна участь. Саме тому окупаційне втручання в їхній правовий статус має не лише адміністративний, а й соціально-ідентичнісний вимір (Wanner, 2022).

На відміну від Криму, де окупаційний режим встановлювався переважно адміністративними методами, на Донбасі зачистка релігійного простору розпочалася з прямого збройного насильства: збройні формування захоплювали церкви та молитовні будинки, використовуючи їх як казарми, склади і допитові приміщення. Показовою в цьому контексті є трагедія церкви УЦХВЕ «Преображення Господнє». 8 червня 2014 року проросійські бойовики під командуванням Ігоря Гірка під час богослужіння схопили чотирьох чоловіків – дияконів Володимира Величка та Віктора Брадарського, а також синів пастора Олександра Павенка – Рувима й Альберта. Наступного дня, 9 червня 2014 року, усіх чотирьох допитали, піддали катуванням і розстріляли. Їхні тіла знайшли в братській

могилі на території місцевої дитячої поліклініки вже після звільнення Слов'янська Збройними Силами України у липні 2014 року.

Ідеологічним підґрунтям для здійснення збройної агресії та подальшої конфесійної зачистки слугувала активна інструменталізація православ'я. Серед самоназв терористичних формувань з'явилися «Російська православна армія», «православна армія Новоросії», «православна армія Донецька». Гімн «ДНР» апелював до православ'я як до «об'єднуючої сили» у збройному протистоянні. Голова бандформування «ДНР» Захарченко публічно заявляв: «Я православний, ходжу до церкви, для себе вважаю, що єдина церква для людини, яка вірить у Бога, – це Московський патріархат». Деякі православні священнослужителі РПЦ відкрито підтримували терористичні організації ще з початку березня 2014 року, кваліфікуючи зміну влади в Києві як «осквернення православних земель» та закликаючи до активних дій в Україні. Ця ідеологічна зв'язка «православ'я – збройна агресія» виконувала подвійну функцію: легітимувала насильство всередині підконтрольних територій і водночас наперед виключала будь-яку неправославну громаду з числа «своїх», перетворюючи її на ідеологічного ворога (Радіо Свобода, 2017).

Для надання окупаційному режиму видимості легітимності терористичні угруповання «ДНР» та «ЛНР» ухвалювали власні «конституції», які на словах гарантували свободу совісті. Зокрема, стаття 21 «Конституції ДНР» декларувала кожному «свободу совісті, свободу віросповідання, включаючи право сповідати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої». Ідеологічним джерелом цієї декларативної норми стала стаття 52 Конституції СРСР 1977 року – документа держави, яка систематично переслідувала релігійні організації при тому, що формально гарантувала свободу совісті. На практиці ж III з'їзд повноважних народних представників «ДНР» урочисто проголосив «суверенітет Донецької Федеративної Республіки» на засадах «Рідної Російської Віри Православної», що фактично зводило нанівець будь-які декларації про рівність конфесій. Розрив між декларацією і практикою набув відкрито законодавчого закріплення у квітні–травні 2018 року, коли «ДНР» ухвалила «Закон про свободу віросповідання та релігійні об'єднання», що зобов'язав усі релігійні організації пройти перереєстрацію. Пункт 3 статті 30 цього «закону» прямо закріпив привілейований статус: Донецька єпархія і Горлівська єпархія УПЦ МП вважалися «зареєстрованими» автоматично – самим текстом закону, без будь-яких адміністративних процедур. Натомість усі інші конфесії – протестантські, католицькі, структури ПЦУ, Свідки Єгови – мали проходити повноцінну «легалізацію» з непередбачуваним результатом. Аналогічна система запроваджувалася у «ЛНР», де влада додатково заборонила будь-які організації з «американським корінням», що виключало з легального поля переважну більшість протестантських деномінацій.

Починаючи з лютого 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення, Росія форсованими темпами поширила цю систему на нові окуповані території. У грудні 2025 року Держдума РФ доручила посилити контроль над перереєстрацією релігійних організацій, що правозахисники кваліфікують як системну дискримінацію релігійних громад, де доступ до правосуб'єктності визначається виключно політичною лояльністю до окупаційної влади (Східна правозахисна група, 2025). Станом на 3 лютого 2023 року в окупованій частині Луганської області зі 202 релігійних організацій, внесених до російських реєстрів, 190 – тобто близько 94 % – становили православні громади Московського патріархату, тоді як протестантські громади, структури ПЦУ та Свідки Єгови в реєстрі були повністю відсутні (OSCE, 2022).

Алгоритм витіснення релігійних громад із легального поля на новоокупованих територіях може бути реконструйований на підставі матеріалів міжнародних моніторингових місій і правозахисних організацій. На першому етапі від релігійних громад вимагалось надання списків парафіян із персональними та паспортними даними під виглядом «реєстраційного обліку». Така практика фактично створювала передумови для формування баз даних віруючих, які надалі могли використовуватися для перевірок, адміністративного тиску або переслідувань. На другому етапі духовенству висувалися вимоги щодо зміни юрисдикційного підпорядкування, припинення служіння або приведення діяльності громади у відповідність до вимог окупаційної адміністрації, невиконання яких могло тягнути ризик кримінального чи адміністративного переслідування. Третій етап характеризувався застосуванням силових заходів, зокрема втручанням представників окупаційних органів у проведення богослужінь. Так, 28 січня 2024 року силові структури увійшли до приміщення баптистської церкви в місті Сорокине Луганської області під час недільного богослужіння, а у квітні 2024 року місцевий суд оштрафував пастора на 5 000 рублів за нібито «незаконну місіонерську діяльність» (Forum 18 News Service, 2025). Четвертий етап полягав у застосуванні до духовенства заходів примусового характеру, включно із затриманнями, арештами та депортаціями. Зокрема, 17 вересня 2023 року ФСБ затримала священників Православної церкви України Христофора Хримлі та Андрія Чуя, яких окупаційний суд визнав «іноземцями» на території їхнього проживання та депортував до Ростовської області Російської Федерації (Моніторингова місія ООН, 2023).

Особливе місце серед задокументованих порушень займають злочини проти конкретних священнослужителів, які свідчать не лише про практику переслідувань, а й про застосування тортур як системного інструменту примусу. 16 листопада 2022 року в окупованому Бердянську були заарештовані ієромонахи УГКЦ Іван Левицький та Богдан Гелета. Вони провели в полоні понад дев'ятнадцять місяців і були звільнені лише 28 червня 2024 року – в рамках обміну полоненими. Протягом цього часу священники зазнавали систематичних катувань: USCIRF задокументувала регулярні побиття, тривале утримання у стресових позах і пересування повзком по асфальту на великі відстані (Baptist Press, 2025). Ці дані підтверджені 41-ю доповіддю Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, яка задокументувала катування греко-католицьких священників в окупованих установах утримання під вартою Донецької області. У лютому 2024 року, за даними USCIRF, під час ув'язнення було закатовано священника ПЦУ Степана Подолчака. У серпні того самого року «суд» на тимчасово окупованій території засудив священника ПЦУ Костянтина Максимова до чотирнадцяти років позбавлення волі за нібито шпигунство – після відмови передати свою парафію РПЦ (USCIRF, 2025). Цей вирок є типовим прикладом використання кримінальних обвинувачень як інструменту примусового переведення парафій під юрисдикцію Московського патріархату. Станом на лютий 2025 року окупаційні сили незаконно утримують більше тридцяти українських релігійних діячів (МЗС України, 2025).

Специфічним виміром репресій є переслідування кримськотатарських мусульман, яке провадиться переважно через масове застосування обвинувачень у членстві в організації «Хізб ут-Тахрір» – легальній в Україні, але визнаній «терористичною» в Росії ще з 2003 року. При цьому жодних доказів реальної терористичної діяльності обвинуваченням, як правило, не надається – достатньо факту молитви в певній мечеті або присутності на певному зібранні. За даними правозахисної організації «Меморіал»,

щонайменше 352 людини перебувають у в'язниці, стикаються з переслідуванням або перебувають під слідством за нібито причетність до цієї організації, 131 отримали вироки від 10 до 14 років, 119 – вироки від 15 років і більше (USCIRF, 2025). Ув'язнені мусульмани повідомляли про катування, ненадання медичної допомоги, примусове гоління борід, конфіскацію релігійних матеріалів, заборону молитви та цілеспрямоване приниження релігійних почуттів шляхом годування їжею зі свининою.

Описана практика свідчить про наявність ознак порушення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Застосування законодавства держави-окупанта на окупованих територіях має оцінюватися крізь призму статті 43 Гаазького положення 1907 року та статті 64 IV Женевської конвенції 1949 року, які обмежують нормотворчу свободу окупаційної влади та виходять із обов'язку поважати чинне законодавство окупованої території, якщо його зміна не є об'єктивно необхідною для забезпечення безпеки, громадського порядку або виконання обов'язків окупанта.

У цьому контексті заміна українського реєстраційного режиму у сфері свободи совісті російською моделлю обмежувальної реєстрації релігійних об'єднань не може бути переконливо обґрунтована вимогами воєнної необхідності. Така заміна не є нейтральним адміністративним заходом, оскільки її наслідком стає селективне звуження конфесійного плюралізму, нерівний доступ релігійних громад до правосуб'єктності та створення переваг для структур, лояльних до окупаційної влади або інтегрованих у контрольований нею церковно-адміністративний простір.

Примус до зміни конфесійної належності, юрисдикційного підпорядкування або реєстраційного статусу під загрозою адміністративного чи кримінального переслідування також суперечить статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, яка гарантує свободу думки, совісті та релігії, а також статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зазначені гарантії охоплюють не лише індивідуальне право мати релігійні переконання, а й можливість їх колективного, публічного та інституційного здійснення.

У світлі настанов ОБСЄ/БДПЛ щодо правосуб'єктності релігійних або переконаннєвих спільнот доступ до правового статусу має бути недискримінаційним, а реєстрація не може використовуватися як інструмент обмеження свободи релігії або переконань (OSCE, 2022).

Позиції міжнародних моніторингових органів і правозахисних інституцій загалом підтверджують системний характер описаних практик. USCIRF зазначала, що Російська Федерація фактично поширила на окуповані території України ті самі обмежувальні механізми у сфері свободи релігії, які застосовуються нею всередині власної правової системи, зокрема законодавство про «екстремізм», «небажані організації», обмеження місіонерської діяльності та інші форми криміналізації або адміністративного обмеження релігійної активності (USCIRF, 2022). У 2025 році USCIRF рекомендувала зберегти Росію у списку «країн, що викликають особливе занепокоєння» (*Countries of Particular Concern*) через систематичні, масштабні та грубі порушення свободи релігії, включно з порушеннями на тимчасово окупованих територіях України.

Аналогічну оцінку містить і позиція Міністерства закордонних справ України, яке звернуло увагу на примусове включення до структури Російської православної церкви восьми єпархій УПЦ, що охоплюють понад 1 600 парафій і 23 монастирі, а також на фактичну ліквідацію громад Православної церкви України в окупованому Криму (МЗС України, 2025). У сукупності ці дані підтверджують, що окупаційна політика у сфері релігії не обмежується окремими випадками тиску на громади, а має ознаки послідовного

перенесення російської моделі державно-релігійного контролю на окуповані території України.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави розглядати примусову перереєстрацію релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях України не як нейтральну адміністративну процедуру, а як механізм окупаційної селективної правосуб'єктності. Його сутність полягає в тому, що держава-окупант переносить на захоплену територію власну модель державно-релігійного регулювання та перетворює доступ релігійних громад до легального існування на результат проходження політичного, адміністративного і конфесійного фільтра.

У цьому сенсі перереєстрація не обов'язково означає повне фізичне або організаційне зникнення всіх релігійних громад, відмінних від Московського патріархату. Її наслідком є селективне звуження релігійного плюралізму: легальне, публічне й автономне існування зберігають переважно ті структури, які демонструють лояльність до окупаційної влади, приймають нав'язані нею правила або інтегруються в контрольований Російською Федерацією церковно-адміністративний простір. Саме тому наявність окремих лояльних до окупаційної влади мусульманських, протестантських, католицьких чи інших громад не спростовує висновок про звуження плюралізму: йдеться не про повну ліквідацію всіх конфесій, а про заміну відкритого релігійного середовища моделлю керованої конфесійної присутності.

У дослідженні встановлено, що примусова перереєстрація діє через сукупність взаємопов'язаних інструментів: запровадження законодавства держави-окупанта; встановлення складних або фактично нездоланих умов набуття правосуб'єктності; вимогу підпорядкування централізованим російським релігійним структурам; криміналізацію місіонерської діяльності та богослужінь поза дозволеними місцями; застосування антиекстремістського законодавства; адміністративний і силовий тиск на духовенство та активних членів громад. У такій системі відмова або неспроможність пройти перереєстрацію перетворює громаду на «незаконну» в очах окупаційної адміністрації та створює підстави для штрафів, обшуків, рейдів, арештів, депортацій, вилучення майна або фактичного припинення релігійної діяльності.

Концептуальна відмінність окупаційної перереєстрації від загальних авторитарних практик контролю над релігією полягає в тому, що вона застосовується на території, над якою держава-окупант не має суверенітету. В авторитарних державах реєстрація релігійних організацій часто використовується як механізм внутрішнього контролю. Натомість на окупованій території примусове перенесення законодавства держави-окупанта має додатковий міжнародно-правовий вимір: воно змінює попередній правовий, інституційний і релігійний порядок території, яка відповідно до міжнародного гуманітарного права не переходить під суверенітет окупанта. Отже, перереєстрація виступає не лише інструментом адміністрування, а й засобом правової асиміляції окупованого релігійного простору.

З погляду міжнародного гуманітарного права така практика ставить проблему меж нормотворчої влади окупанта. Стаття 43 Гаазького положення 1907 року та стаття 64 IV Женевської конвенції 1949 року виходять із обов'язку окупаційної влади поважати чинне законодавство окупованої території, за винятком випадків, коли його зміна є об'єктивно необхідною для забезпечення безпеки або виконання обов'язків окупанта. Заміна

українського правового режиму свободи совісті російською моделлю обмежувальної реєстрації релігійних об'єднань не може бути переконливо обґрунтована такою необхідністю, якщо її наслідком є дискримінаційний доступ громад до правосуб'єктності, витіснення небажаних конфесій і створення преференцій для структур, лояльних до окупаційної влади.

Дослідження також показує, що Російська православна церква та пов'язані з Московським патріархатом структури виступають одним із головних інституційних бенефіціарів описаної системи. Це проявляється не лише у збереженні або розширенні можливостей їхньої діяльності на тлі обмеження інших громад, а й у рішеннях про адміністративне включення єпархій з окупованих територій до безпосереднього підпорядкування Московському патріархату, а також у публічній риториці, яка осмислює окуповані території України як частину простору «русского мира». Водночас для правової коректності доцільно говорити не про автоматичне ототожнення всієї РПЦ з органом окупаційної адміністрації, а про її структурну залученість до процесів легітимації та церковно-адміністративного оформлення окупаційного релігійного порядку.

Перспективи подальших наукових розвідок

Перспективними напрямками подальших досліджень є порівняльний аналіз механізмів переслідування релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях України та в інших зонах тривалих окупаційних режимів – насамперед Грузії та Молдови після 1990-х років і палестинських територій – з метою виявлення спільних патернів і можливостей для координованого міжнародного реагування. Окремої уваги потребує розробка правових механізмів реституції майна релігійних організацій і відновлення їхнього правового статусу після деокупації, оскільки ця проблематика не має усталених прецедентів у практиці міжнародного права і вимагатиме як теоретичного обґрунтування, так і інституційного проектування.

Список використаних джерел

1. Over 1200 religious organizations closed or driven out of Russian-occupied Crimea. *Харківська правозахисна група*. 2025. URL: <https://khp.org/en/1608814337>
2. 2025 Annual Report – Russia Chapter. *U.S. Commission on International Religious Freedom (USCIRF)*. 2025. URL: <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2025-04/Russia%202025%20USCIRF%20Annual%20Report.pdf>
3. Russia's Religious Freedom Violations in Ukraine: Issue Update. *U.S. Commission on International Religious Freedom (USCIRF)*. 2023. URL: https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2023-07/2023%20Russias%20Religious%20Freedom%20Violations%20in%20Ukraine%20Issue%20Update_07.05.2023.pdf
4. Crimea: Religious Freedom Abuses Must Stop. *U.S. Commission on International Religious Freedom (USCIRF)*. 2016. URL: <https://www.uscifr.gov/news-room/releases-statements/crimea-religious-freedom-abuses-must-stop>
5. 2023 Report on International Religious Freedom: Ukraine. *U.S. Department of State*. 2024. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/ukraine>
6. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня – 30 листопада 2023 року (37-ма періодична доповідь). *Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні*. 2023. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/37-periodic-report-UA>
7. Guidelines on the Legal Personality of Religious or Belief Communities. *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights*. 2015. URL: <https://odihr.osce.org/odihr/139046>
8. OCCUPIED UKRAINE: Religious freedom survey, March 2025. *Forum 18 News Service*. 2025. URL: https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2963
9. Заява щодо звірств і гонінь Російської Федерації проти духовенства, релігійних громад та вірян на тимчасово окупованих територіях України. *Міністерство закордонних справ України*. 10

квітня 2025 року. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-shchodo-zvirstv-i-gonin-rosijskoyi-federaciyi-proti-duhovenstva-religijnih-gromad-ta-viryann-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrayini>

10. Офіційна заява Донецького екзархату УГКЦ з приводу незаконного арешту священників у Бердянську. *Донецький екзархат УГКЦ*. 26 листопада 2022 року. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/ofitsiyna-zayava-donetskogo-ekzarhatu-ugkts-z-pryvodu-nezakonnogo-areshtu-svyashchennykiv-u-berdyansku-10749/>

11. Журнали Священного Синоду від 7 червня 2022 року. Журнал № 59. *Московський патріархат*. 2022. URL: <https://mospat.ru/ru/news/89358/>

12. Ровеньківська єпархія. *Московський патріархат*. 2022. URL: <https://patriarchia.ru/ua/church/orgs/org-ru/org/415>

13. Патріаршая проповідь в Неділю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя. *Московський патріархат*. 6 березня 2022 року. URL: <https://www.patriarchia.ru/article/102978>

14. Слово Святішого Патріарха Кирила на зустрічі з юними спортсменами Донбасу. *Московський патріархат*. 26 лютого 2023 року. URL: <https://www.patriarchia.ru/db/text/6006766.html>

15. Наказ XXV Всесвітнього російського народного собору «Настоящее и будущее Русского мира». *Всесвітній російський народний собор*. 2024. URL: <https://vrns.ru/documents/xxv-vrns-nastoyashhee-i-budushhee-russkogo-mira/>

16. Russian Attacks on Religious Freedom in Ukraine: Research, Analytics, Recommendations / edited by Oleksandr Zaiets and Maksym Vasin. *Institute for Religious Freedom*. Kyiv, 2022. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-ENG.pdf>

17. Vasin M. The Impact of the Russian Invasion on Faith-Based Communities in Ukraine. *Institute for Religious Freedom*. Kyiv, 2024. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2024.03-IRF-Ukraine-report-ENG-web.pdf>

18. Faith Under Russian Terror: The Religious Dimension of Russia's War Against Ukraine. *Mission Eurasia*. 2025. URL: <https://missioneurasia.org/wp-content/uploads/2025/01/2025-Mission-Eurasia-report-on-Ukraine-ENG.pdf>

19. Chandler D. USCIRF cites Russia's 'blatant' religious freedom violations as Ukraine peace talks stall. *Baptist Press*. July 1, 2025. URL: <https://www.baptistpress.com/resource-library/news/uscirf-cites-russias-blatant-religious-freedom-violations-as-ukraine-peace-talks-stall/>

20. Vovk D. Ukraine: Implications for Religious Freedom. Written testimony for the U.S. Commission on International Religious Freedom hearing «Russia's Invasion of Ukraine: Implications for Religious Freedom». March 15, 2023. URL: <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/Dmytro%20Vovk%20Testimony.pdf>

21. Wanner C. Everyday Religiosity and the Politics of Belonging in Ukraine. Ithaca : Cornell University Press, 2022. URL: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/62030>

22. Beliakova N., Köllner T. Anti-Cult Movement and Religious Freedom for Religious Minorities in the Russian Arctic. *Religions*. 2023. Vol. 14, iss. 8. Art. 1062. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/14/8/1062>

23. Stoeckl K. The Pact of the Old Guard: Religion, Law, and Politics for a Russia at War. *Journal of Law and Religion*. 2024. Vol. 39, iss. 3. P. 482–493. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-law-and-religion/article/pact-of-the-old-guard-religion-law-and-politics-for-a-russia-at-war/939648BE1590CA95F141B1FDC658FB65>

24. Green M. Christian. Religion and State in Russia: Introduction. *Journal of Law and Religion*. 2024. Vol. 39, iss. 3. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-law-and-religion/article/religion-and-state-in-russia-introduction/00C8414C1F76E5BC8D9E0501AF89532F>

25. Fagan G. Believing in Russia: Religious Policy after Communism. London; New York : Routledge, 2013. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203095379/believing-russia-religious-policy-communism-geraldine-fagan>

26. РФ посилює контроль з перереєстрації релігійних організацій на ТОТ. *Релігійно-інформаційна служба України (РІСУ)*. 22 грудня 2025 року. URL: https://risu.ua/rf-posilyuye-kontrol-z-perereyestraciyi-religijnih-organizacij-na-tot_n161106

27. Группировка «ДНР» и религия. Донбас.Реалії. *Радіо Свобода*. 6 січня 2017 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28217599.html>

References

1. Kharkiv Human Rights Protection Group. 2025. *Over 1200 religious organizations closed or driven out of Russian-occupied Crimea*. URL: <https://khpgr.org/en/1608814337> [in English]
2. U.S. Commission on International Religious Freedom (USCIRF). 2025. *2025 Annual Report – Russia Chapter*. URL: <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2025-04/Russia%202025%20USCIRF%20Annual%20Report.pdf> [in English]
3. U.S. Commission on International Religious Freedom (USCIRF). 2023. *Russia's Religious Freedom Violations in Ukraine: Issue Update*. URL: https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2023-07/2023%20Russias%20Religious%20Freedom%20Violations%20in%20Ukraine%20Issue%20Update_07.05.2023.pdf [in English]
4. U.S. Commission on International Religious Freedom (USCIRF). 2016. *Crimea: Religious Freedom Abuses Must Stop*. URL: <https://www.uscifr.gov/news-room/releases-statements/crimea-religious-freedom-abuses-must-stop> [in English]
5. U.S. Department of State. 2024. *2023 Report on International Religious Freedom: Ukraine*. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/ukraine>
6. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 2023. *Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 August – 30 November 2023 (37th Periodic Report)*. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/37-periodic-report-EN> [in Ukrainian]
7. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. 2015. *Guidelines on the Legal Personality of Religious or Belief Communities*. Warsaw, 4 February 2015. URL: <https://www.osce.org/odihr/139046> [in English]
8. Forum 18 News Service. 2025. *Occupied Ukraine: Religious Freedom Survey, March 2025*. URL: https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2963 [in English]
9. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. 2025. *Statement of the MFA of Ukraine Regarding the Atrocities and Persecution by the Russian Federation against Clergy, Religious Communities, and Believers in the Temporarily Occupied Territories of Ukraine*. 10 April 2025. URL: <https://rsa.mfa.gov.ua/en/news/statement-mfa-ukraine-regarding-atrocities-and-persecution-russian-federation-against-clergy-religious-communities-and-believers-temporarily-occupied-territories-ukraine> [in Ukrainian]
10. Donetsk Exarchate of the Ukrainian Greek Catholic Church. 2022. *Official Statement of the Donetsk Exarchate of the UGCC Regarding the Illegal Arrest of Priests in Berdiansk*. 26 November 2022. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/ofitsiyna-zayava-donetskogo-ekzarhatu-ugks-z-pryvodu-nezakonnogo-areshtu-svyashchennykiv-u-berdyansku-10749/> [in Ukrainian]
11. Moscow Patriarchate. 2022. *Journals of the Holy Synod of 7 June 2022*. Journal No. 59. URL: <https://mospat.ru/ru/news/89358/> [in Ukrainian]
12. Moscow Patriarchate. 2022. *Rovenky Diocese*. URL: <https://patriarchia.ru/ua/church/orgs/org-ru/org/415> [in English]
13. Moscow Patriarchate. 2022. *Patriarchal Sermon on Cheesefare Sunday after the Liturgy in the Cathedral of Christ the Savior*. 6 March 2022. URL: <https://www.patriarchia.ru/article/102978> [in Ukrainian]
14. Moscow Patriarchate. 2023. *Address of His Holiness Patriarch Kirill at a Meeting with Young Athletes from Donbas*. 26 February 2023. URL: <https://www.patriarchia.ru/db/text/6006766.html> [in Ukrainian]
15. World Russian People's Council. 2024. *The Decree of the XXV World Russian People's Council "The Present and Future of the Russian World"*. URL: <https://vrns.ru/documents/xxv-vrns-nastoyashhee-i-budushhee-russkogo-mira/> [in Ukrainian]
16. Institute for Religious Freedom. 2022. *Russian Attacks on Religious Freedom in Ukraine: Research, Analytics, Recommendations* / edited by Oleksandr Zaiets and Maksym Vasin. Kyiv. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-ENG.pdf> [in English]
17. Vasin, Maksym. 2024. *The Impact of the Russian Invasion on Faith-Based Communities in Ukraine*. Institute for Religious Freedom. Kyiv. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2024.03-IRF-Ukraine-report-ENG-web.pdf> [in English]
18. Mission Eurasia. 2025. *Faith Under Russian Terror: The Religious Dimension of Russia's War Against Ukraine*. URL: <https://missioneurasia.org/wp-content/uploads/2025/01/2025-Mission-Eurasia-report-on-Ukraine-ENG.pdf> [in English]

19. Baptist Press. 2025. Chandler, Diana. *USCIRF Cites Russia's "Blatant" Religious Freedom Violations as Ukraine Peace Talks Stall*. 1 July 2025. URL: <https://www.baptistpress.com/resource-library/news/uscirf-cites-russias-blatant-religious-freedom-violations-as-ukraine-peace-talks-stall/>
20. Vovk, Dmytro. 2023. *Ukraine: Implications for Religious Freedom*. Written Testimony for the U.S. Commission on International Religious Freedom Hearing "Russia's Invasion of Ukraine: Implications for Religious Freedom". 15 March 2023. URL: <https://www.uscifr.gov/sites/default/files/Dmytro%20Vovk%20Testimony.pdf> [in English]
21. Wanner, Catherine. 2022. *Everyday Religiosity and the Politics of Belonging in Ukraine*. Ithaca: Cornell University Press. URL: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/62030>
22. Beliakova, Nadezhda, and Köllner, Tobias. 2023. *Anti-Cult Movement and Religious Freedom for Religious Minorities in the Russian Arctic*. *Religions*, 14(8), 1062. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/14/8/1062> [in English]
23. Stoeckl, Kristina. 2024. *The Pact of the Old Guard: Religion, Law, and Politics for a Russia at War*. *Journal of Law and Religion*, 39(3), 482–493. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-law-and-religion/article/pact-of-the-old-guard-religion-law-and-politics-for-a-russia-at-war/939648BE1590CA95F141B1FDC658FB65> [in English]
24. Green, M. Christian. 2024. *Religion and State in Russia: Introduction*. *Journal of Law and Religion*, 39(3). URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-law-and-religion/article/religion-and-state-in-russia-introduction/00C8414C1F76E5BC8D9E0501AF89532F>
25. Fagan, Geraldine. 2013. *Believing in Russia: Religious Policy after Communism*. London; New York: Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203095379/believing-russia-religious-policy-communism-geraldine-fagan> [in English]
26. Eastern Human Rights Group and Institute for Strategic Studies. 2025. *Religion in the Temporarily Occupied Territories*. December 2025. Secondary reference: RISU. *Russia Strengthens Control over the Re-registration of Religious Organizations in the Temporarily Occupied Territories*. 22 December 2025. URL: https://risu.ua/rf-posilyuye-kontrol-z-perereyestratsiyi-religijnih-organizacij-natot_n161106 [in Ukrainian]
27. Radio Liberty. 2017. *"DNR" Grouping and Religion*. Donbas.Realii. 6 January 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28217599.html> [in Ukrainian]

FORCED RE-REGISTRATION OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

Kotylko Yaroslav*

*Doctor of Philosophy in Public Administration, Deputy Head of the Department of Legal Support and Legal Analytics at the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience (Kyiv, Ukraine)

The purpose of this study is a comprehensive comparative legal analysis of the mechanism of forced re-registration of religious organisations in the temporarily occupied territories of Ukraine – the Autonomous Republic of Crimea, certain districts of Donetsk and Luhansk oblasts, and the additionally seized regions after the full-scale invasion of 24 February 2022 – aimed at identifying the legal grounds, administrative instruments, and consequences of this mechanism for various religious confessions. The comparative legal method was used to compare the regulatory and legal regulation of state-religious regulation in Ukraine (Law No. 987-XII of 1991) and the Russian Federation (FZ No. 125-FZ of 1997 and the «Yarovaya package» of 2016) according to the following parameters: registration conditions, grounds for refusal, legal status of unregistered communities, sanctions for activities without registration. The formal legal method was used to analyze the provisions of Articles 43 and 64 of the Fourth Geneva Convention, as well as Article 18 of the ICCPR in the context of their application to occupation registration practices. The system-analytical method allowed us to reconstruct the re-registration algorithm as a four-stage repressive system. Content analysis aims to identify recurring patterns of violations in reports by USCIRF, Forum 18, the UN Monitoring Mission, and materials from the Kharkiv Human Rights Group for 2014–2026. The chronological boundaries of the study cover the period from the annexation of the Autonomous Republic of Crimea in March 2014 to April 1, 2026. The study establishes that re-registration is a targeted state mechanism for eliminating religious diversity, securing a monopoly for the Russian Orthodox Church in the occupied territories. The mechanism is implemented through an insurmountable system of legal barriers, administrative pressure, armed raids during worship services, criminal prosecution, and deportation of clergy, in gross violation of the Fourth Geneva Convention and Article 18 of the International Covenant on Civil and

Political Rights. Over the years of occupation, more than 1,200 religious organisations have been expelled or forcibly closed in Crimea; Baptists and Pentecostals in Donbas have lost approximately 95% of their communities. The article proposes a conceptualization of the forced re-registration of religious organizations as a mechanism of occupation-based selective legal personality, which turns the registration procedure into a tool for admitting or displacing religious communities depending on their loyalty, confessional acceptability, and willingness to act within the legal order of the occupying state. The findings may be used to build evidentiary bases in international judicial instances, develop restitution claims regarding seized property of religious organisations, and improve Ukraine's state monitoring policy on freedom of conscience in the occupied territories.

Key words: forced re-registration, religious organisations, freedom of conscience, occupied territories, Crimea, Donbas, Russian Orthodox Church, international humanitarian law, Russia, freedom of religion.

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026
Дата публікації: 29.06.2026